

Gönderim Tarihi: 30.06.2025

Kabul Tarihi: 11.11.2025

DOĞU VE BATI'NIN MİTOLOJİK HARMANI: TEVFİK EL-HAKİM'İN ESERLERİNDE EFSANELERİN BİRLEŞİMİ

The Mythological Fusion of East and West: The Integration of Legends in the Works of Tawfiq al-Hakim

Ebrar AYYILDIZ

Arş. Gör. Dr.; Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arap
Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kars, Türkiye
ebrar96varol@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4691-4601

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz:

Bu çalışma, Tefk el-Hakim'in eserlerinde Doğu (Arap) ve Batı mitolojilerinin birleşimini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel problemi, el-Hakim'in farklı kültürlerle ait mitolojik unsurları nasıl bir araya getirdiği ve bu unsurları modern Arap edebiyatında hangi işlevlerle kullandığıdır. Mitolojik öğeleri yoğun biçimde barındırmaları nedeniyle Bicmâliyûn, el-Melik Üdîb ve İzîs adlı tiyatro oyunları ile Hamari ve Hitler, el-İntişâr el-Hâlid hikâyeleri ve 'Uşûr min eş-Şark romanı inceleme kapsamına alınmıştır. Çalışmada, nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiş; içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Metinler, mitolojik yönden değerlendirilmiştir. Kapsam, el-Hakim'in söz konusu altı eserindeki mitolojik göndermeler, karakterler, semboller ve anlatı yapılarıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmanın varsayımı, el-Hakim'in Doğu (özellikle Arap-Mısır mitolojisi) ve Batı (özellikle Yunan mitolojisi) anlatılarını sentezleyerek evrensel bir insanlık anlatısı kurduğu yönündedir. Elde edilen bulgular, yazarın mitolojik unsurları sadece estetik bir araç olarak değil, aynı zamanda ahlaki, felsefi ve toplumsal bir sorgulama alanı olarak kullandığını göstermektedir. Sonuç olarak, el-Hakim'in mitolojik anlatılardan yararlanma biçimi, modern Arap edebiyatında Doğu-Batı kültürleri arasında bir köprü kurduğu ve bu sayede evrensel bir anlatı dili oluşturduğu yönünde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefk el-Hakim, Doğu Mitolojisi, Batı Mitolojisi, Efsane, Mısır Edebiyatı

Abstract:

This study aims to examine the fusion of Eastern (Arab) and Western mythologies in the works of Tawfiq al-Hakim. The main problem of the research is to determine how al-Hakim brings together mythological elements from different cultures and how he employs these elements within the framework of modern Arabic literature. Due to their rich mythological content, the plays Bicmâliyûn, al-Malik Üdîb, and İzîs, as well as the short stories Hamari wa-Hitler, al-Intişâr al-Khâlid, and the novel 'Uşûr min al-Sharq, are included in the scope of analysis. A qualitative research method was adopted in the study, and content analysis and descriptive analysis techniques were employed. Its scope is limited to the mythological references, characters, symbols, and narrative structures found within these six works. The main assumption of the study is that al-Hakim synthesizes Eastern (particularly Arab-Egyptian mythology) and Western (especially Greek mythology) narratives to construct a universal representation of humanity. The findings indicate that the author employs mythological elements not merely as aesthetic devices but also as tools for moral, philosophical, and social inquiry. In conclusion, al-Hakim's use of

mythological narratives serves as a bridge between Eastern and Western cultures, contributing to the creation of a universal literary language within modern Arabic literature.

Keywords: Tawfiq al-Hakim, Eastern Mythology, Western Mythology, Legend, Egyptian Literature.

1. GİRİŞ

Mitler dil, edebiyat, felsefe ve tarih gibi alanların temelini oluşturan en eski anlatılar arasında yer alır ve bağlı oldukları toplumların düşünce yapısını, sosyal dinamiklerini ve kültürel değerlerini yansıttıkları için oldukça önemlidir. Mitler, kutsal ve metafizik olanı anlamlandırmak, insanın çevresini tanımasını sağlamak ve geleneklerin sürekliliğini temin etmek gibi önemli işlevlere sahiptir. Mitolojinin temel özelliği, karşıtlıkların ve zıt olguların bir arada var olmasıdır. Bu, bir varlığın ya da olayın alışılmadık şekilde betimlenmesiyle ortaya çıkar. Mitolojik anlatılarda, genellikle doğal ve doğaüstü öğeler bir arada bulunur. Bu öğeler, insanın en temel korku ve umutlarından, evrenin düzenine dair sorularına kadar pek çok farklı konuyu yansıtarak karmaşık bir anlam katmanları oluşturur. Örneğin, tanrılar ve kahramanlar çoğunlukla hem güçlü hem de zayıf yönleriyle tasvir edilirken, doğa unsurları ise bazen kutsal birer varlık, bazen de tahrip edici güçler olarak gösterilebilir. Bu zıtlıklar, mitolojilerin toplumsal, kültürel ve bireysel gerçeklikleri açıklamasında önemli bir rol oynar. Alışılmadık tasvirler ve farklılıkların birleşmesi, mitolojilerin evrensel bir dil oluşturarak insanlık tarihinin ortak değerleriyle ilişkilendirilmesine imkân tanır (Yeşil, 2020, s. 369). Yazının, kâğıdın ve kalemin henüz keşfedilmediği, eğitim ve öğretim kurumlarının olmadığı dönemlerde, mitler bir tür öğretici rolü üstlenmiş, toplulukların bilgi aktarımını ve kültürel mirasın devamını sağlamıştır. Her ne kadar mitler, geçmişte yaşanmış olaylar ya da insanlık tarihinin bir parçası olarak kabul edilse de onların etkisi günümüzde de güçlü bir şekilde sürmektedir. Bu etkiler, toplumsal bellekte ve kültürel pratiğimizde hala izlerini bırakmakta, mitolojik öğeler modern yaşamda bile kendine yer bulmaktadır. İlk toplulukların geçmişle gelecek arasında köprü kurma, yaşadıkları dünyayı anlama ve açıklama çabalarından doğan bu anlatılar, Doğu'dan Batı'ya hemen her medeniyette kendine özgü bir biçimde var olmuştur. Hatta ulus olarak kabul edilmeyen ilkel kabilelerin dahi kendi kültürel yapılarında derin bir yere sahip olan mitolojik inançlara sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, mitolojinin yalnızca büyük medeniyetlere özgü bir olgu olmadığını, aksine, insan topluluklarının en temel düzeyde bile dünyayı anlamlandırma ve kimlik oluşturma çabalarının bir ürünü olduğunu göstermektedir. İlkel kabilelerin hala canlı bir şekilde korudukları bu mitolojik anlatılar, mitolojinin evrensel ve zamandan

bağımsız bir kültürel fenomen olduğunu kanıtlar niteliktedir. Buna karşın mitoloji denildiğinde akla öncelikli olarak Yunan kültürü gelmektedir. Bunun temel nedeni, bu medeniyete ait mitolojik unsurların, özellikle günümüz Batı edebiyatı ve sanatına ilham kaynağı olmasıdır. Arap edebiyatını derinden etkileyen Yunan kültürüne dair Von Grunebaum'un belirttiği gibi: "En eski Arap şiirlerinde bile Helenistik geleneğin belirgin izlerine rastlanmaktadır (Ayyıldız, 2018, s. 19)." Bu ifade Arap edebiyatının bazı dönemlerinden itibaren Yunan kültürünün etkisi altında kaldığını vurgulamaktadır. Helenistik dönem, bilim, sanat ve edebiyat gibi alanlarda güçlü bir kültürel etkileşim ortamı sunmuş ve bu etkileşim, Arap şiirine hem tematik hem de biçimsel düzeyde yansımıştır. Özellikle, mitolojik motifler, semboller ve estetik anlayışlar, erken dönem Arap şiirlerinde kendini göstermiştir. Bu durum, iki kültür arasındaki entelektüel ve sanatsal bağların derinliğini ortaya koyar ve Arap edebiyatının evrensel edebiyat içerisindeki yerini anlamamıza katkı sağlar (Murtâd, 1989, s. 14).

Hatta edebiyatta modernleşme sürecinin Batı etkisiyle başladığı Arap edebiyatında bile Yunan mitolojisine ait öğelere rastlamak mümkündür. Örneğin, 1932 yılında ortaya çıkan Apollo Grubu adlı edebiyat hareketinin adını, Yunan mitolojisinde ışık ve sanat tanrısı olarak bilinen Apollon'dan alması bu duruma önemli bir örnek teşkil etmektedir (Usta, 2015, s. 29). Bu bağlamda, köklü ve zengin bir kültürel mirasa sahip olan Arap toplumlarının da mitolojik bir geçmişe sahip olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ne var ki Arap mitolojisi üzerine bağımsız ve kapsamlı çalışmaların gelişme süreci, Arap toplumlarındaki mitolojik unsurların yeterince geniş bir biçimde değerlendirilememesine neden olmuştur. Bazı şarkiyatçılar, Cahiliye dönemi Araplarının mitolojiye sahip olmadığını, bunun nedenini ise mitolojinin oluşumu için uygun bir kültürel ve doğal ortamın bulunmamasıyla ve günümüze ulaşan kapsamlı mitolojik anlatıların eksikliğiyle açıklamışlardır. Ancak Abûr, Gumeysâ, Süheyl ve Zühre yıldızlarıyla ilgili anlatılar ile tanrılaştırılan putlar etrafında şekillenen çeşitli mitler, Arapların da mitolojik bir birikime sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Doğan, 2023, s. 100). Her ne kadar bu mitler, Yunan mitolojisi gibi kapsamlı ve sistematik olmasa da belli bir ölçüde mitolojik düşüncenin varlığını ve gelişimini gözlemlemek mümkündür. Bununla birlikte bu dönem Arap kültürünün mitolojiye yatkın olduğunu ve özgün mitolojik öğeler geliştirebildiğini göstermektedir (el-Hût, 1955, s. 17). Mitoloji, Cahiliye toplumu için yalnızca eğlence veya söylence değil; aynı zamanda inanç, toplumsal düzen ve değerlerin ifade aracı olarak işlev görmüştür. "Câhiliye" terimi, İslam'ın doğuşuyla birlikte ortaya çıkmış ve İslam öncesi durumu, İslam'ın gelişimiyle değişen toplumdan ayırmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Bu adlandırma, eski çağları yeni bir

isimle tanımlayarak ayırt etme geleneğinin bir örneğini oluşturur ve çoğu zaman geçmiş döneme yönelik bir küçümseme veya olumsuz yargı içerir (Cevâd, 1968, s. 37).

İbn Manzûr'a göre efsane, sözde bir hezeyandan, hayalden ibaret bir batıldan ve mantık dairesinin dışında kalan bir olgudan başka bir şey değildir (Murtâd, 1989, s. 14; İbn Manzûr, 2003, s. 182). Bu bakış açısı, mitolojinin uzun süre akıl ve gerçeklikten uzak, hayal ürünü anlatılar olarak değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Ancak edebiyat tarihi, bu sınırlı anlayışın çok ötesine geçerek mitolojiyi yeniden yorumlayan sayısız örneklerle doludur. Neredeyse tüm edebiyatçılar, eserlerinde zaman zaman bir ana anlatı, bir imge ya da sembol olarak olağanüstü olaylarla şekillenen mitolojik unsurlara başvurmuşlardır. Bununla birlikte, her yazarın mitolojiye yaklaşımı farklılık göstermektedir. Kimi, mitolojik öğeleri doğrudan eserine dâhil edip onları klasik kaynaklar olarak işlerken; kimileri ise bu unsurları sembolik, felsefi ya da kültürel bir düzleme taşıyarak yeni anlam katmanları oluşturur. Böylece mitoloji, akıl dışı bir anlatı olmaktan çıkarak edebiyat içinde insanın varoluşunu, inancını ve kültürel belleğini yeniden kuran dinamik bir unsur hâline gelir. Bir edebiyatçı için, mitolojiye başvurunun nedeni kadar, mitolojinin neyi sembolize ettiği de büyük önem taşır. Mitolojik öğeler, yalnızca geçmişe ait bir kültürel mirasın yansıması olmanın ötesinde, yazarın eserinde derin bir anlam yaratma, evrensel temaları keşfetme veya insanlık durumuna dair mesajlar iletme aracı olarak kullanılır. Mitolojinin sembolik anlamları, yazarın duygusal, felsefi ya da toplumsal görüşlerini ifade etme biçimini şekillendirir ve bu sayede esere daha çok katmanlı bir anlam kazandırır. Bu nedenle, mitolojinin neyi temsil ettiği, edebiyatçının yaratıcı sürecinde belirleyici bir rol oynar.

Araplarda mitoloji kavramı, günümüz mitoloji tanımıyla tam olarak örtüşmese de “ustûre / esâtîr” kelimesiyle ifade edilir. Bu kelime, Kur’ân’da da kullanılır ve kökeni “yazmak, çizmek, çizgi çekmek ve tanzim etmek” gibi anlamlara gelen (سطر) kökünden türetilmiştir. Kureyşlilerin, Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği ilahi vahyi “ustûre / esâtîr” olarak nitelemeleri, yani vahiy yerine eskilerin aktardığı aslı astarı olmayan hikâyeler olarak görmeleri, eski zamanlarda Araplar arasında mitolojik anlatıların varlığını gösteren bir örnektir (bk. Furkân, 25/5). Bu durum, Arap kültüründe mitolojik anlatıların, eski çağlardan itibaren belirli bir yer tuttuğuna işaret eder. Araplarda esâtîr olgusu, hayal ürünü anlatıların, şiir ve edebiyatın ilk kaynakları ve başlangıç aşamaları olarak kabul edilebilir (Yeşil, 2020, s. 374).

Arap edebiyatında da şiir, roman, hikâye ve tiyatro gibi farklı

alanlarda mitolojilerden etkilenen birçok yazar bulunmaktadır. Özellikle Mehcer edebiyatının önde gelen isimlerinden Cibrân Halîl Cibrân (ö. 1931) ve Mîhâîl Nu'ayme (ö. 1988), mitolojiyi şiirlerinde etkili bir şekilde kullanmışlardır. Ayrıca Dîvân ekolü'nün temsilcilerinden İbrâhîm el-Mâzinî (ö. 1949), İliyâ Ebû Mâzî (ö. 1957), Abdurrahman Şükrî (ö. 1958) ve Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (ö. 1964), mitolojik öğelere eserlerinde yer vermişlerdir. Apollo ekolüne mensup olan Ebû Kâsım eş-Şâbî (ö. 1934), Muhammed el-Hemşerî (ö. 1938), 'Alî Mahmûd Tâhâ (ö. 1949), Ahmed Zekî Ebû Şâdî (ö. 1955), Sâlih Cevdet (ö. 1976) ve Romantik ekolü'nün temsilcilerinden İlyâs Ebû Şebeke (ö. 1947), Salâh el-Lebekî (ö. 1955), Sa'îd Akl (ö. 2014) gibi edebiyatçılar, mitolojik figürlerden ilham alarak eserlerinde farklı mitolojik öğeler kullanmışlardır. Aralarındaki mitolojik figürler arasında Prometheus, Adonis, Venus, Feniks, Zeus ve Orpheus gibi önemli isimler yer almaktadır (Doğan, 2023, s. 103). Bu yazarlar, mitolojiyi hem kültürel hem de sembolik anlamlar yükleyerek edebi üretimlerinde etkili bir biçimde kullanmışlardır. Modern Arap edebiyatı da mitolojiden büyük ölçüde etkilenmiştir. Mitolojik kökenli ilk Arapça yazılmış araştırmalar, el-'Akkâd'ın *İblîs* adlı eseri, Şükrî 'Ayyâd'ın *el-Batal* adlı çalışması ve bunlardan sonra Ahmed Kemâl Zekî'nin, Lewis Spence'nin *el-Hutûtu'l-'Amme li'l-Esâtîr* adlı kitabından faydalanarak yazdığı *el-Esâtîr* adlı eserle devam etmiştir. Bu araştırmalar, Arap dünyasında mitolojik unsurların incelenmesine ve bu alandaki ilk sistematik çalışmalara önemli bir katkı sağlamıştır (Keskin, 2018, s. 29). Modern Arap tiyatrosunda mitolojik öğelere ilk kez yer veren isim Tevfik el-Hakîm olmuştur. Tevfik el-Hakîm, Batı'da bu sanatın öncü isimlerinden Henrik Ibsen (1828-1906), Bernard Shaw (1856-1950) ve Luigi Pirandello'dan (1867-1936) etkilenmiştir (Çelenlioğlu, 2023, s. 112). Modern Arap tiyatrosundaki mitolojinin kullanımı, özellikle Tevfik el-Hakîm'in *Ehlu'l-Kehf* adlı eseriyle önemli bir başlangıç yapmıştır. Bu eser, Arap edebiyatında mitolojik unsurların yer bulmasında belirleyici bir rol oynamıştır. El-Hakîm eserlerinde mitolojik unsurları, insan doğasına dair evrensel soruları sorgulamak için kullanmıştır. Tiyatro yazarlığıyla öne çıkan yazar, kendisinin bu türe daha uygun olduğunu belirtmiş ve Arap tiyatrosunun kurucularından biri sayılmıştır (Polat, Dağbaşı& Özcan, 2024, s. 260).

Bu çalışmada, Tevfik el-Hakîm'in mitolojik anlatıların yapısal özelliklerini taşıyan ve Doğu ile Batı mitolojisinin ritüellerini harmanlayarak kaleme aldığı mitolojik eserleri üzerine odaklanılmıştır. El-Hakîm'in eserlerinde, farklı kültürlerin mitolojik öğeleri arasında kurduğu bağlantılar ve bu öğelerin nasıl bir anlatı diliyle şekillendiği detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu bağlamda, onun eserlerinin hem yapısal hem de tematik

açıdan nasıl bir mitolojik anlam dünyası inşa ettiği hususu analiz edilecektir.

2. TEVFİK EL-HAKÎM'İN HAYATI VE ESERLERİ

Tevfik el-Hakîm, 1902 yılında Mısır'ın İskenderiye şehrinde doğmuş, kültürlü bir ailede yetişmiştir. Lise yıllarında tiyatroya ilgi duymaya başlamış ve ilk eserini bu dönemde yazmıştır. Yurtdışında hukuk eğitimi alarak Mısır'a dönmüş, savcı vekili olarak görev yaparken edebiyatla da ilgilenmiştir. *Ehlu'l-Kehf* adlı eseriyle ün kazanmış, UNESCO Mısır temsilcisi olarak çalışmıştır. Tevfik el-Hakîm, yetmişden fazla tiyatro eseri, yüzlerce kısa öykü ve on bir roman kaleme almış, 27 Temmuz 1987'de vefat etmiştir. *Avdetu'r-Rûh* adlı eser, Tevfik el-Hakîm'in otobiyografi tarzındaki ilk romanıdır ve 1927 yılında yayımlanmıştır. Bu eser, Fransızca, İngilizce ve Rusça gibi dillere çevrilmiştir. El-Hakîm'in başka bir önemli eseri *Ehlu'l-Kehf* ise bir tiyatro eseri olup adını Kur'an-ı Kerîm'deki bir sureden alır ve 1933 yılında yayımlanarak birçok dile çevrilmiştir. Ayrıca, el-Hakîm'in yazdığı tiyatro eserlerinden *Şehrâzâd* ve *Muhammed* de dikkat çeker. *Şehrâzâd* 1936 yılında Fransa'da yayımlanmış, *Muhammed* ise aynı yıl Hz. Peygamber'in hayatını diyalog biçiminde ele alarak yayımlanmıştır (Demir, 2021, s. 1101). Paris'te geçirdiği dört yıl boyunca, Tevfik el-Hakîm, birçok Batılı yazarın tiyatro ve hikâyelerini okumakla kalmamış, aynı zamanda Shakespeare, Maurice Maeterlinck ve Goethe gibi ünlü tiyatro yazarlarının eserlerini sahnede izleme imkânı da bulmuştur. Bunun yanı sıra, Batı müziğine de önemli bir ilgi duymuş ve bu alanda da kendini geliştirmiştir. Tevfik el-Hakîm Mısır'da sahnelenen bazı tiyatro eserlerini ammice, bazılarını ise fusha olarak kaleme almıştır ancak oyunlarında dili sadeleştirmeyi ve halk dilini yazı diliyle buluşturmayı amaçladığını kendi sözleriyle dile getirmiştir (Doğru & Aly, 2022, s. 1130). Bu durum Batı'nın modernleşme sürecinin Arap dili ve edebiyatı üzerindeki etkilerini gösteren önemli bir unsurdur. Böylelikle, Arap edebiyatının dönüşümünü ve Batı ile kültürel etkileşiminin derinliğini anlamamıza yardımcı olmaktadır (Tolan, 2022, s. 247).

3. TEVFİK EL-HAKÎM'İN ESERLERİNDE EFSANELERİN ARKA PLANI

Tevfik el-Hakîm'in eserlerinde mitolojiyi kullanımı, onun sanatsal ve entelektüel birikiminin doğal bir yansımasıdır. Bu yönelimin şekillenmesinde birbirini tamamlayan üç temel faktör belirleyici olmuştur. İlk olarak çocukluk döneminde dinlediği masallar, el-Hakîm'in hayal gücünü zenginleştiren bir temel oluşturmuştur. Mitolojik ve hayalî unsurlarla bezeli bu anlatılar, onun sanatsal yaratıcılığını beslemiş ve eserlerindeki mitolojik

ögelerin kaynağı olmuştur. İkinci olarak, el-Hakîm'in Fransa'ya yaptığı yolculuk, onun sanatsal ufkunu genişletmiş ve özellikle mitolojik ile metafizik unsurların eserlerinde daha belirgin bir şekilde yer almasına zemin hazırlamıştır. Bu deneyim, onun Batı sanat ve edebiyatına olan ilgisini artırarak, entelektüel bir dönüşüme kapı açmıştır. Son olarak, Batı tiyatrosunun klasik eserleriyle tanışması, el-Hakîm'in edebi üretiminde önemli bir etki yaratmıştır. Yunan mitolojisinden beslenen bu başyapıtlar, onun kendi tiyatro anlayışını şekillendiren güçlü bir kaynak olmuştur. El-Hakîm, bu birikimi kendi eserlerine aktararak, yerel ve evrensel unsurları harmanlayan bir tiyatro dili geliştirmiştir. Bu üç faktör, Tevfik el-Hakîm'in edebiyatında mitolojik temaların ön planda yer almasını sağlamış; eserlerine sanatsal bir derinlik ve çok boyutlu bir evrensellik kazandırmıştır.

Tevfik el-Hakîm, hukuk eğitimi için gittiği Fransa'da, edebî ve sanatsal eğilimlerinin baskın gelmesiyle, özellikle Fransız tiyatrosunun etkisi altında kalmıştır. Bu dönemde, Fransız tiyatrosunun Yunan mitolojisinden esinlenen eserlerini derinlemesine inceleyen el-Hakîm, mitolojinin insanlık, kader, ahlaki çatışmalar ve toplumsal sorunlar gibi evrensel temaları ele almadaki gücünden etkilenmiştir. Mitolojiyi, kendi toplumunun sorunlarını dolaylı ve sembolik bir şekilde eleştirebileceği bir araç olarak gören el-Hakîm, bu zengin kaynaktan yararlanarak eserlerine özgün bir derinlik kazandırmıştır. El-Hakîm, tiyatronun modern hayatın sorunlarını işlerken aynı zamanda eski kültürel miraslardan ilham alması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, Mısır tiyatrosu; halk kültürü, folklor, Firavun ve Yunan mitolojileri gibi kaynakları yeni bir formda sunarak yerel ile evrenseli bir araya getirmelidir. Bu düşüncesini şu sözlerle açıkça ifade etmiştir: “Mısır tiyatrosu, Mısır'ın güncel çevresini, sorunlarını, eski ve halk mirasını, folklorunu ve Firavun ile Yunan geçmişini ele almalı ve bunları yeni bir formda sunmalıdır (Haşimi, 2016, s. 20).” Bu yaklaşım doğrultusunda, el-Hakîm, eserlerinde mitolojik unsurları ve halk kültürünü sıkça kullanarak geçmişle günümüz arasında bir köprü kurmuş; oyunları ve romanlarında bu unsurları toplumsal gerçekleri yansıtmak için ustalıkla işlemiştir. Bu, onun edebiyatının en ayırt edici ve özgün özelliklerinden biri olmuştur. El-Hakîm, Yunan mitolojisinin sanatsal yapısını benimseyerek, Aiskhylos, Sofokles ve Euripides gibi tragedya ustalarının eserlerini incelemiş ve bu eserlerin felsefe, din ve efsaneyi birleştiren yapısından etkilenmiştir.

Mitolojinin evrensel değerleri ve insanın varoluşsal sorunlarını etkili bir şekilde ifade etme gücünü vurgulamış; aynı zamanda Corneille, Racine ve Shakespeare gibi Batılı yazarların da Yunan mitolojisinden beslendiğine dikkat çekmiştir. Mısır'a dönüşü sonrasında, bu birikimini Arap edebiyatına

taşıyan el-Hakîm, yerel tiyatroyu zenginleştirmeyi ve güçlü bir temel üzerine inşa etmeyi amaçlamıştır (Haşimi, 2016, s. 20). Ona göre Arap tiyatrosu, Batı tiyatrosunda olduğu gibi köklü ve özgün bir anlam taşımali, çağdaş hayatı yansıtan ve aynı zamanda kültürel mirası temel alan bir yapıya sahip olmalıdır. Bu düşünceler, onun eserlerinde mitolojik unsurlara yer vermesinin dayanaklarını oluşturmuş; el-Hakîm'in, "Yunan tiyatrosu" dendiğinde akla gelen köklü kültürel mirasa benzer şekilde bir "Arap tiyatrosu" oluşturma hedefini ortaya koymuştur. Böylece hem sanatsal hem de kültürel bir köprü kurarak modern Arap tiyatrosuna yeni bir ruh kazandırmayı başarmıştır.

Tevfik el-Hakîm, eserlerinde mitolojiyi ustalıkla kullanan, onu bir ilham kaynağı ve yaratıcı bir araç olarak değerlendiren önemli bir edebiyatçıdır. Tiyatro eserlerinde mitolojiyi, hayat hakkındaki felsefi görüşlerini yansıtacak sanatsal bir ham madde olarak ele almış; roman ve öykülerinde ise mitolojik unsurları derin semboller ve anlamlar taşıyan bir anlatım aracı olarak değerlendirmiştir. Bu unsurlar aracılığıyla okuyucuyu gerçeklikten uzaklaştırarak efsanevi bir dünyaya taşımış ya da hayal ile gerçeği bir arada harmanlamıştır.

El-Hakîm'in mitolojiye yaklaşımı, yalnızca aktarma veya taklit etmekle sınırlı kalmamıştır. O, mitolojiyi yeniden yorumlayarak, özgün bir bakış açısıyla şekillendirmiştir. Özgün mitolojideki olayları değiştirmiş, yeni karakterler eklemiş, bazılarını çıkarmış ve özgün anlatıda bulunmayan trajik çatışmalar yaratmıştır. Bu yaklaşım, onun sanatsal ve entelektüel yaratıcılığının bir yansımasıdır. El-Hakîm'in mitolojiye dair başvurduğu kaynaklar oldukça çeşitlidir. Binbir Gece Masalları ve tarih kitaplarından aldığı unsurlar, onun eserlerinde önemli bir yer tutarken; aynı zamanda Yunan mitolojisinden, eski Mısır mitlerinden ve halk kültürüne dayalı folklorik öğelerden de ilham almıştır (Zayğamî, 2021, s. 22). Bu çeşitlilik, özellikle tiyatro eserlerinde açıkça görülmektedir. Hakîm, Yunan mitolojisini felsefi derinliği ve evrensel temaları nedeniyle benimsemiş, eski Mısır mitlerinden aldığı sembollerle eserlerini zenginleştirmiştir. Ayrıca Hint, Norveç ve diğer kültürlerle ait mitolojik unsurlar da onun eserlerinde ilham kaynağı olmuştur (Zayğamî, 2021, s. 22). El-Hakîm'in bu yaklaşımı, onun mitolojiyle etkileşiminde yaratıcı bir özgünlüğü ortaya koyar. Klasik mitolojiyi modern bir bakış açısıyla yeniden işleyerek, hayatın evrensel gerçeklerini ve insani çatışmaları farklı bir perspektifle sahnelemiştir. Bu özellik, onun tiyatro, roman ve öykülerinde mitolojiyi yalnızca bir tema olarak değil, aynı zamanda toplumsal, felsefi ve sanatsal bir ifade biçimi olarak kullandığını göstermektedir.

3.1. Yunan Mitolojisi

Tevfik el-Hakîm, Yunan mitolojisinin zengin mirasını yaratıcı bir şekilde yorumlayarak, Arap edebiyatına modern bir tiyatro anlayışı kazandırmıştır. *el-Melik Ūdīb* ve *Bicmâliyûn* gibi eserlerinde Yunan mitolojisinin etkisi belirgin bir şekilde hissedilir (Zayğamî, 2021, s. 47). Paris seyahati sırasında Avrupa düşüncesinin köklerini inceleyen el-Hakîm, Yunan tiyatrosunu keşfetmiş ve bu mirası Arap kültürü ve ruhsal değerleriyle harmanlamayı hedeflemiştir. Bu süreçte Sofokles, Euripides ve Aristofanes gibi klasik Yunan yazarlarının eserlerinden ilham almıştır. Örneğin “Braxas veya Hükümet Sorunu” adlı oyunu, Aristofanes’in *Kadınlar Meclisi* eserinden esinlenerek yazılmıştır. Aristofanes’in komik ve eleştirel tarzını çağının sorunlarına uyarlayan el-Hakîm, bu mirası hem toplumsal eleştiri hem de sanatsal bir araç olarak kullanmıştır. Aynı şekilde “*Bicmâliyûn*” adlı eserinde George Bernard Shaw’un *Pygmalion* hikâyesinden etkilenmiş; ancak Louvre Müzesi’nde gördüğü bir sanat eserinden aldığı ilhamla, hikâyeyi özgün bir yorumla sahneye taşımıştır. El-Hakîm, Yunan mitolojisinin en bilinen trajik anlatılarından biri olan “Oedipus efsanesi”ni de yeniden yorumlayarak “*el-Melik Ūdīb*” adlı oyununu yazmıştır. Bu eserde, Ūdīb’in kader, aile ilişkileri ve kimlik arayışı temalarını çağdaş toplumsal ve dini değerlerle harmanlamış; böylece esere yeni bir derinlik kazandırmıştır. Hakîm’in Yunan mitolojisine olan ilgisi sadece edebi bir tercihten ibaret değildir; aynı zamanda siyasi ve kültürel bir amaca hizmet eder. Avrupa edebiyatının Yunan mitolojisinden beslendiğini fark eden el-Hakîm, Mısır’ın köklü tarihini ve Firavunî mirasını yeniden canlandırarak bir kimlik arayışı içinde olmuştur. Antik Mısır efsaneleri ve Firavunî miras, Hakîm için hem bir direniş hem de özgünlük sembolüdür. El-Hakîm, Yunan mitolojisini işlerken, bu kaynaklara sadık kalmak yerine onları çağdaş düşünce ve inançlarla yeniden biçimlendirmiştir. “*el-Melik Ūdīb*” adlı eserinin önsözünde bu yaklaşımını şu şekilde açıklar: “Yunan tiyatro edebiyatını Arapçaya sadece tercüme etmek, bize özgün bir Arap tiyatro edebiyatı kazandırmaz. Çeviri yalnızca bir araçtır; bizi daha ileri bir hedefe taşır. Bu hedef, kaynağı özümseyip kendi düşünce yapımız ve inançlarımız doğrultusunda yeniden şekillendirerek insanlara kendi rengimizi taşıyan bir eser sunmaktır (Haşimi, 2016, s. 32).” Hakîm, mitolojik mirasın yeniden biçimlendirilmesi gerektiğini savunmuş ve eserlerinde bu yaklaşımı başarıyla uygulamıştır. “*Bicmâliyûn*” ve “*el-Melik Ūdīb*” gibi eserlerinde, Yunan mitolojisi unsurları çağının düşünsel ve sanatsal meselelerine uygun bir şekilde yeniden şekillendirilmiştir. Bu eserler, Hakîm’in mitolojiyi sadece bir tema olarak değil, aynı zamanda toplumsal eleştiri ve sanatsal ifade için bir araç olarak kullandığını göstermektedir. Dolayısıyla Tevfik el-Hakîm,

Yunan mitolojisinden aldığı ilhamı Arap tiyatrosuna modern bir yorumla taşımış; bu mirası toplumsal, kültürel ve siyasi meselelerle ilişkilendirerek kendine özgü bir edebi kimlik yaratmıştır. Bu yaklaşım, onun eserlerini hem yerel hem de evrensel bir derinlikte konumlandırmıştır.

Bicmâliyûn efsanesi, Tevfik el-Hakîm tarafından üç farklı Yunan mitolojisini bir araya getiren dramatik bir yapı olarak yeniden yorumlanmıştır. el-Hakîm, Pygmalion, Galatea ve Narkissos efsanelerini harmanlayarak, Yunan ve Latin anlatılarından tamamen bağımsız, özgün bir kurgu oluşturmuştur. Bu yaklaşımın bir örneği, el-Hakîm'in Narkissos karakterini, mitolojide onunla bağlantılı olan Echo yerine, tamamen farklı bir figür olan İsmîn karakteriyle ilişkilendirmesidir. Bu, eski mitolojik anlatılardan ayrılma ve onları modern, yenilikçi bir bakış açısıyla yeniden ele alma eğilimini açıkça göstermektedir. Hakîm'in bu özgür yorumlama yöntemi, onun mitolojiyi yalnızca bir ham madde olarak kullandığını ve bu malzemeyi çağdaş fikirlerini ifade etmek için yeniden şekillendirdiğini kanıtlar niteliktedir. Bu özgün bakış açısı, Hakîm'in mitolojik hikâyelere yeni bir derinlik ve anlam kazandırarak onları modern tiyatroya uyarlama konusundaki başarısını ortaya koymaktadır.

el-Melik Ūdîb adlı eserinde Sofokles'in aynı adlı trajedisini dört yıl boyunca inceleyip analiz ettikten sonra, bu mitolojiyi İslam inançları ve kendi felsefi bakışıyla uyumlu bir şekilde yeniden ele almıştır. Hakîm, bu efsaneyi Yunanlıların inanışlarındaki pagan kehanet unsurlarından arındırmış ve Yunan mitolojisindeki tanrıların kader üzerindeki mutlak otoritesine karşı çıkmıştır. Hakîm, İslam inancına uygun olarak, Ūdîb'in trajedisini, tanrılar tarafından değil, kör bir rahip olan Tiresias tarafından planlanan bir komplonun sonucu olarak tasvir etmiştir. Bunun yanı sıra, Ūdîb'in kaderini, onun karakterinde bulunan merak ve gerçeklerin kökenine ulaşma tutkusunu gibi insani özelliklere dayandırmıştır. Bu yaklaşım, Hakîm'in antik Yunan mitolojisini yalnızca kültürel bir aktarma olarak değil, aynı zamanda dini ve felsefi değerlerle yeniden yorumlama çabası olarak dikkat çeker. Böylece *el-Melik Ūdîb* hem klasik bir trajedinin modern ve İslami bir yorumu hem de Hakîm'in hayata dair felsefi görüşlerini yansıtan bir eser haline gelmiştir.

3.2. Antik Mısır Mitolojisi

Tevfik el-Hakîm'in edebî üretiminde, Antik Mısır mitolojisi önemli bir ilham kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Hakîm, eski Mısır'ın tarihini ve efsanelerini derinlemesine incelemiş, özellikle İzîs ve Osiris efsanesinden etkilenmiştir. Bu mitolojik hikâye, tanrı Osiris'in kardeşi Set tarafından öldürülmesini, İzîs'in cesur bir şekilde kocasının cesedini arayıp bulmasını

ve nihayet oğulları Horus'un Set'i alt etmesini anlatır. Hakîm, bu efsaneyi sembolik olarak eserlerine yansıtarak yeniden yorumlamıştır. Örneğin, “*Ruhun Dönüşü*” adlı romanında, İzzet'in kararlılığı ve mücadele ruhu, Senye karakterinde yeniden şekillendirilmiştir. Benzer bir şekilde, “*Mağaradakiler*” adlı eserinde, Priska karakteri İzzet'in mitolojik özelliklerini yansıtan bir figür olarak karşımıza çıkar. Bu karakterler, İzzet'in direniş, yeniden doğuş ve azim temalarını temsil etmektedir. Eleştirmen Cihad Fadl, Hakîm'in Antik Mısır mitolojisine duyduğu hayranlığı vurgularken, onun Firavunî kimliği savunan bir toplulukla özdeşleştiğini belirtmiştir (Haşimi, 2016, s. 63). Hakîm, Britanya'nın Mısır'ı sömürgeleştirdiği dönemde, Mısır'ın köklü tarihine ve kimliğine dönüşün sömürgecilik karşıtı bir direniş olarak görülmesi gerektiğine inanmıştır. Bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir: “Britanya sömürgeciliği bize kişiliğimizi inkâr ettiriyordu ve Osmanlı kimliği dayatıyordu. Eski Mısır tarihimize dönüş, bu kimlik inkârına bir yanıtır (Haşimi, 2016, s. 76).” Hakîm, Antik Mısır mitolojisini yalnızca siyasi bir direniş aracı olarak kullanmamış; aynı zamanda Yunan mitolojisinden ilham alan Avrupalı yazarların çalışmalarına bir yanıt niteliğinde, kendi tarihsel ve kültürel mirasını edebiyatında canlandırmıştır. Böylelikle, İzzet ve Osiris gibi efsaneler, onun eserlerinde hem siyasi hem kültürel hem de sanatsal anlamda çok katmanlı bir yapı kazanmıştır. Bu yaklaşımı, Hakîm'in eserlerine evrensel bir derinlik ve özgünlük kazandıran temel unsurlardan biri olmuştur.

3.3. İslami Hikâyeler ve Binbir Gece Masalları

Tevfik el-Hakîm'in eserlerinde efsanevi unsurlar, farklı kaynakların ustalıkla bir araya getirilmesiyle zengin bir derinlik kazanmıştır. Kur'an-ı Kerim, Binbir Gece Masalları ve diğer kadim anlatılar, onun edebiyatında önemli bir yer tutar. Bu kaynakların harmanlanması, Hakîm'in tiyatro eserlerine hem çeşitlilik hem de çok katmanlı bir anlam kazandırmıştır. Örneğin, “*Ehl-i Kehf*” adlı tiyatro oyunu, Hakîm'in edebi kariyerinde bir dönüm noktası olmuş ve ona büyük bir saygınlık kazandırmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki Ashab-ı Kehf kıssasından esinlenerek yazılan bu eser, aynı zamanda eski Mısır kültürü ve Avrupa'daki dini metinlerin etkilerini taşır. Hakîm, eserlerinde Kur'an, Tevrat, İncil ve eski Yunan edebiyatı gibi kaynaklardan ilham aldığını; ancak özellikle Kur'an-ı Kerim ve Binbir Gece Masalları'nın onun için temel ilham kaynakları olduğunu belirtmiştir (Haşimi, 2016, s. 33). Bir diğer önemli eseri olan “Süleyman'ın Hikmeti”, çok katmanlı kaynaklardan beslenen bir tiyatro oyunudur. Bu oyunda, Süleyman Peygamber ile Belkıs'ın hikâyesi, Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'tan alınarak işlenmiş; Binbir Gece Masalları'ndan alınan fantastik unsurlarla

zenginleştirilmiştir. Hakîm, bu hikâyeyi üç temel kaynağa dayandırdığını açıkça ifade eder. “*Şehrazad*” adlı tiyatro oyununda ise Hakîm, Binbir Gece Masalları’ndaki efsaneleri ve anlatıları merkeze alarak bir kurgu oluşturmuştur. Benzer şekilde, “Gündüz Güneşi” adlı oyununda da efsanevi bir yapı benimsemiş ve Binbir Gece Masalları’nın anlatım tarzını eserine yansıtmıştır. Sonuç olarak Tefkî el-Hakîm, Kur’an-ı Kerim, Tevrat, Binbir Gece Masalları ve diğer zengin kaynaklardan beslenerek efsanevi ve dini unsurları bir araya getirmiştir. Bu unsurları, kendi sanatsal vizyonu ve yaratıcı yeteneğiyle harmanlayarak edebiyatında yeniden canlandırmış ve kendine özgü bir tarz geliştirmiştir. Örneğin insan ile ilgili değer yargılarını oluşturan Prometheus’un ateşi Yunan düşüncesinde bilgeliğin sembolüken, el-Hakîm’in metinlerinde bu ateş, İslamî hikmet arayışıyla özdeşleştirilir (Hacımüftüoğlu, 2018, s. 507). Hakîm’in bu yaklaşımı, onun eserlerine hem yerel hem de evrensel bir derinlik kazandıran temel özelliklerden biri olmuştur.

3.4. Mısır Halk Edebiyatı

Tefkî el-Hakîm’in edebî kimliği, çocukluk yıllarında şekillenen halk kültürüyle derin bir bağ içerisindedir. Folklorik bir ortamda büyüyen Hakîm, halk edebiyatındaki mitolojik unsurları keşfetmiş ve bu unsurları eserlerinde bir ilham kaynağı olarak kullanmıştır. Halk şarkıları, efsaneler, hikâyeler ve anekdotlar, onun yaratıcılığının temel taşlarını oluşturmuştur. Bu etkiler, eserlerinde kimi zaman kısmi, kimi zaman da bütünsel olarak kendini göstermektedir. el-Hakîm’in “*Ey Ağaca Tırmanan*” adlı tiyatro oyunu, onun halk kültürüyle olan bağını ve mitolojik unsurlardan aldığı ilhamı örnekleyen çarpıcı bir eserdir. Bu oyun, Hakîm’in çocukluk döneminde dinlediği bir halk şarkısından esinlenmiştir (Zayğamî, 2021, s. 87).

“Ey ağaca tırmanan,
Bana yanında bir inek getir,
Sağıp kaşık kaşık süt içirecek.”

Halk edebiyatından esinlenerek modern bir efsane yaratmayı başaran bu eser, kurtuluş ve diriliş gibi evrensel temaları ele alır. Bu durum el-Hakîm’in yerel halk edebiyatını çağdaş dünya meseleleriyle harmanladığını ve yeniden şekillendirdiğini göstermektedir. El-Hakîm, efsanelerin soyut ve fantastik yapısını kullanarak, toplumsal ve bireysel çelişkileri eleştirel bir boyutta ele almıştır. Dolayısıyla Tefkî el-Hakîm, halk kültüründen ve mitolojiden aldığı ilhamı hem yerel hem de evrensel temaları işleyen özgün eserler yaratmak için kullanmıştır. Bu yaklaşımı, onun eserlerine yalnızca estetik bir derinlik kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda halk edebiyatı ile

modern tiyatro arasında bir köprü kurmasını sağlamıştır.

4. TEVFİK EL-HAKÎM'İN ESERLERİNDE EFSANELERİN BİRLEŞİMİ

Öncelikle belirtmek gerekir ki bu bölümde incelenecek eserler, Tevfik el-Hakîm'in çeşitli kaynaklardan esinlenerek kaleme aldığı çalışmalardır. Hakîm, bu eserlere çeşitli mitolojik unsurlar eklemiş ve onları kendi hayal gücüyle yeniden yorumlamıştır. Eserlerin mitolojik bir temele dayanması, doğası gereği içerisinde hayal gücüne dayalı, gerçeklikle bağdaşmayan fantastik öğelerin yer almasına neden olmuştur. Bu unsurlar, kimi zaman doğrudan kaynak aldığı mitolojilerdeki öğelerin bir yansıması, kimi zaman ise tamamen Hakîm'in özgün yaratıcılığı ve yenilikçi yaklaşımının bir ürünü olmuştur. Bu uygulamalı incelemede, Tevfik el-Hakîm'in eserlerinde yer alan mitolojik unsurları ele alarak bunları düzenli bir şekilde değerlendireceğiz. Çalışmanın bu kısmında Hakîm'in mitolojik unsurları eserlerine nasıl dâhil ettiği, kaynaklarıyla olan bağlantılarını nasıl dönüştürdüğü ve kendi sanatsal vizyonu ile nasıl yeniden şekillendirdiği ele alınacaktır.

4.1. *Bicmâliyûn* Oyunu

Tevfik el-Hakîm'in "*Bicmâliyûn*" adlı tiyatro eseri, Arap ve Batı mitolojilerini harmanlayarak eşsiz bir anlatı sunmaktadır. Bu eser, mitolojik figürleri ve temaları ustalıkla bir araya getirirken, Doğu'nun mistik ve Batı'nın rasyonel yaklaşımlarını birleştirmektedir. *Bicmâliyûn*'un hikayesi, Batı mitolojisinin önemli bir anlatısıdır. Heykeltraşın fildişinden yaptığı heykeli aşkla yüceltmesi ve tanrıça Venüs'ün bu heykele can vermesi, yaratıcılığın tanrısal müdahalelerle nasıl birleştiğini gösterir. El-Hakîm, bu Batı mitolojisini temel alırken, Doğu'ya özgü mistik ve ahlaki unsurları da esere ekler (el-Hakîm, 1942, s. 12). El-Hakîm bu oyunu nasıl yazdığıyla ilgili şunları dile getirmektedir: "Zaman içinde günler geçti; bu süre zarfında kendimi "Kur'an Kısaları" ve "Binbir Gece Masalları"na verdim. Eski bir Yunan efsanesini neredeyse hafızamdan silmek üzereyken, iki yıl önce Kahire'de izlediğim Bernard Shaw'un "Pygmalion" adlı tiyatro eserinin sinema uyarlaması bana bu efsaneyi yeniden hatırlattı. Bu vesileyle içimde uzun zamandır uyuyan bir istek tekrar canlandı; bu oyunu kaleme almaya karar verdim. Ve sonunda yazdım. Bu efsanenin neredeyse tüm sanat türlerinde bir şekilde işlendiğinin farkındaydım (Ergül, 1990, s. 219)."

Örneğin, *Bicmâliyûn*'un heykeline olan tutkusu, yalnızca estetik bir arzu değil, aynı zamanda ruhani bir bağ olarak sunulur. Bu bağ, Doğu'nun maneviyat anlayışını temsil eder. Narkissos ve İsmîn karakterleri ise Doğu

ve Batı mitolojilerinin tematik çatışmasını derinleştiren unsurlar olarak öne çıkar. Narkissos, Batı mitolojisindeki narsisizm temasıyla uyumlu olarak güzellik ve kendine hayranlıkla tanımlanır. Buna karşılık, İsmîn karakteri, Doğu'nun bilgelik ve fedakârlık değerlerini temsil eder. İsmîn'in Narkissos'a olan sevgisi, Batı'nın bireysellik anlayışına karşı Doğu'nun özverili yaklaşımını sembolize eder. Bu iki karakterin ilişkisi, el-Hakîm'in Doğu ve Batı değerlerini bir araya getirme çabasını yansıtır. Apollo ve Venüs arasındaki diyaloglar, tanrısal güçlerin ve insan yaratıcılığının sınırlarını tartışırken Doğu ve Batı mitolojilerinin temsilcileri olarak karşımıza çıkar. Apollo, sanat ve fikir tanrısı olarak Batı'nın rasyonelitesini ve entelektüel mirasını temsil ederken, Venüs, aşk ve hayat tanrıçası olarak Doğu'nun duygusal ve ruhani derinliğini yansıtır. Bu iki tanrı arasındaki gerilim, el-Hakîm'in eserin ana temalarından biri olan yaratıcılık ve sevgi arasındaki dengeyi keşfetmesine olanak tanır. El-Hakîm'in eserindeki mitolojik harman, Galatia karakteriyle doruk noktasına ulaşır. Batı mitolojisinde bir heykel olarak canlanan Galatia, Doğu'nun ruhani anlayışıyla birleşerek hem estetik hem de manevi bir ideal haline gelir. Galatia'nın Narkissos'a olan geçici ilgisi ve *Bicmâliyûn*'a dönüşü, Batı'nın bireysel arzularını Doğu'nun toplumsal değerleriyle karşılaştırır. Bu dönüşüm, Doğu ve Batı'nın birleştiği bir anlatı yapısına katkıda bulunur. Dolayısıyla Tefik el-Hakîm'in "*Bicmâliyûn*" adlı eseri, Doğu ve Batı mitolojilerinin eşsiz bir birleşimini sunar. Bu eser, yalnızca kültürlerarası bir diyalog değil, aynı zamanda insanın estetik ve manevi arayışını temsil eden evrensel bir anlatıdır. El-Hakîm, Doğu ve Batı'nın farklı mitolojik öğelerini bir araya getirerek, iki dünyanın ortak bir anlatı zemininde buluşmasını sağlamıştır.

4.2. *el-Melik Ūdīb*

Tefik El-Hakîm'in *el-Melik Ūdīb* adlı eseri, Yunan mitolojisindeki Oidipus anlatısını İslamî ve Doğu bakış açısıyla yeniden yorumlayan bir tiyatro eseridir. Yunan edebiyatının öne çıkan metinlerinden biri olan Oidipous Tyrannos, günümüze ulaşabilmiş ve yüzyıllar boyunca farklı yorumlara ilham vermiş kıymetli bir trajedi örneğidir. Sofokles'in kaleme aldığı Kral Oidipus, yaklaşık M.Ö. 430 yılında sahneye konmuş olup, hikâyesi Atina'nın rakip şehirlerinden biri olan Thebai'de geçmektedir (Coşkun, 2023, s. 55). El-Hakîm, Yunan mitolojisindeki Oidipus karakterinden yola çıkarak Arap-İslam kültürüne özgü bir figür Ūdīb'i oluşturmayı hedeflemiştir (Aydın, 2024, s. 165). El-Hakîm, Batı mitolojisinin çarpıcı unsurlarını alarak Doğu'nun etik ve inanç sistemleriyle harmanlamış, böylece özgün anlatıya yeni bir derinlik kazandırmıştır. Yunan mitolojisinde kader kavramı, tanrıların insan hayatı üzerindeki kaçınılmaz

etkisiyle şekillenir. El-Hakîm ise bu kader anlayışını doğu mistisizminde olduğu gibi insana daha fazla sorumluluk yükleyen bir çerçevede ele alır. Üdîb'in kendi kararlarının sonuçlarıyla yüzleşmesi ve trajik kaderine razı olması, Doğu ve İslam düşüncesindeki insan iradesi kavramını yansıtır. Eserde, Sphinks figürü sadece bir mitolojik yaratık değil, aynı zamanda bir aldatmaca olarak yeniden şekillendirilmiştir. El-Hakîm, Rahip Teiresiad'ın Sphinks efsanesini halkı kandırmak için kullandığını belirtir ve mitolojiyi gerçeklikten kopuk bir masal olmaktan ziyade, toplumsal eleştirinin bir aracı haline getirir (el-Hakîm, 1949, s. 25).

Batı mitolojisindeki tanrılar genellikle insana hükmeden otorite figürleridir. El-Hakîm, bu anlayışı değiştirerek kötülüğün tanrılardan değil, insanın kendi ahlaki zaaflarından kaynaklandığını vurgular. Bu bakış açısı, Doğu mitolojisi ve İslam düşüncesinin etkisini ortaya koyar. Rahip Teiresiad'ın sömürgeci yaklaşımı ve Thebai halkının mitolojik unsurlara körü körüne bağlılığı, Doğu'nun akıl ve irade merkezli inanç sistemleriyle tezat oluşturur. El-Hakîm, bu zıtlıkları kullanarak Doğu'nun eleştirel düşünceye dayalı yaklaşımını öne çıkarır. Eserin en can alıcı noktası, Üdîb'in gerçeğe yüzleşerek kendini cezalandırmasıdır. İokaste'nin intiharı ve Üdîb'in gözlerini çıkararak “kanıyla ağlaması” eserin mitolojik atmosferini pekiştiren trajik sahnelerdir (el-Hakîm, 1949, s. 78). Bu sahneler hem Yunan tragedya geleneğine hem de insanın kendi hatalarıyla yüzleşme zorunluluğunu vurgulayan Doğu düşüncesine güçlü göndermeler içerir. El-Hakîm'in *el-Melik Üdîb* eseri, Doğu ve Batı mitolojilerinin yaratıcı bir sentezidir. Yunan mitolojisindeki kader, kehanet ve trajedi unsurları, Doğu'nun etik anlayışı ve insan iradesine yaptığı vurgu ile yeniden yorumlanmıştır. Böylece El-Hakîm, mitolojik hikâyeyi yalnızca dramatik bir anlatı değil, aynı zamanda kültürler arası bir diyalog zemini haline getirmiştir.

4.3. İzîs

Tevfik el-Hakîm'in *İzîs* adlı tiyatro eseri, Antik Mısır mitolojisinden esinlenerek Doğu ve Batı mitolojilerini harmanlayan bir başyapıttır. Eser, İzîs ve Osiris mitolojisini temel alırken Yunan Tarihçi Plutarkhos'un *De İsîde et Osiride* adlı eseri ve Antik Mısır'ın zengin kaynaklarından olan Piramit Yazıtları ile *Ölümler Kitabı* gibi metinlere dayanmaktadır (Rosenberg, 2003, s. 260). Mitolojide İzîs ve Osiris, hem tanrısal hem de insani özellikler taşıyan figürler olarak, iyilik ve kötülük arasındaki ebedi çatışmayı temsil eder. El-Hakîm, bu mitolojik unsurları tiyatro sahnesine taşıırken, karakterleri insani yönleriyle ele alır ve toplumsal mesajlarla zenginleştirir. Osiris'i halkına bilgelikle öncülük eden barışçıl bir lider, İzîs'i ise sadık ve fedakâr bir eş

olarak tasvir eder (el-Hakîm, 1955, s. 39). Set karakterini ise yalnızca kötülüğün temsilcisi olmaktan çıkararak, iktidar tutkusunun bir kurbanı olarak betimler. Bu yaklaşım, mitolojiyi insani ve toplumsal bir bağlama yerleştirir. El-Hakîm, eserinde mitolojiyi modern bir bakış açısıyla yorumlar ve hurafelerden arındırmaya çalışsa da hayal gücüne olan yatkınlığı, eserinde belirgin bir şekilde görülür. Örneğin, eserin başında bir grup köylü kadının zalim köy ağasından şikâyet ettiği sahne, bu yaklaşımı gösterir. Kadınlar, sorunlarını çözmek için sihirbaz Tot'tan yardım almayı önerir ve onun büyü ve tılsımlarına duydukları güveni dile getirirler. Bu sahne, köylülerin kaderci yaklaşımını ve halkın adalet özlemini yansıtarak mitolojik unsurların toplumsal bir boyut kazandığını gösterir (el-Hakîm, 1955, s. 56).

Îzîs'in eşini bulmak için gösterdiği çaba, bireysel bağlılığın ötesinde, toplumun değerlerini koruma ve adaleti sağlama çabasını sembolize eder. Osiris'in halkına tarımı ve uygarlığı öğretmesi, onun sadece bir kral değil, aynı zamanda bir rehber olduğunu vurgular. Horus'un Set'e karşı verdiği mücadele ise sadece mitolojik bir olay değil, insanın direniş ve adalet arayışının bir simgesidir. Eserde Doğu mitolojilerindeki bereket, ölüm ve yeniden doğuş temaları, Batı tragedyalarının bireysel çatışma ve ahlaki sorgulama unsurlarıyla harmanlanır. Bu bağlamda el-Hakîm, geçmişten gelen bu hikayeleri günümüzün toplumsal sorunlarına ışık tutacak bir araç olarak kullanır. Yazar, dini unsurlara da yer vererek, Kur'an-ı Kerim'den ilham aldığı Ehlu'l-Kehf ve Süleyman el-Hakîm gibi eserlerinde olduğu gibi, burada da dinî ve mitolojik unsurları birleştirir. Îzîs'in Tot'un yardımıyla adalet arayışı, halkın güçlü bir lider ihtiyacını ve adalet özlemini ifade eder. Dolayısıyla *Îzîs* oyunu, Antik Mısır mitolojisinin genel çerçevesini korurken Yunan Tarihçi Plutarkhos eserinden izler taşımaktadır (el-Hakîm, 1955, s.58). Böylelikle bu oyun, modern temalar ve sembollerle zenginleşen bir yapı sunar. İyilikle kötülüğün, idealizmle realizmin çatışmasını ele alan el-Hakîm, bu eserle yalnızca mitolojiyi yeniden yorumlamakla kalmaz, aynı zamanda çağdaş toplumun dinamiklerini de eleştirir. *Îzîs*, geçmiş ve günümüz arasında bir köprü kurarak, evrensel mesajlar içeren, derin felsefî ve toplumsal değerler taşıyan bir tiyatro eseri olarak edebiyat dünyasında önemli bir yere sahiptir.

4.4. Hamari ve Hitler Hikayesi

Tevfik el-Hakîm'in "*Hamari ve Hitler*" adlı hikâyesi, Doğu ve Batı mitolojilerinin birleştirilerek modern bir anlatı oluşturulmasının dikkat çekici bir örneğidir. Bu hikâyede yazar, hem Doğu'nun klasik eserlerinden Binbir Gece Masallarından ilham almakta hem de Batı'nın modern tarihine ait önemli bir figür olan Adolf Hitler'i hikâyenin bir parçası haline

getirmektedir. Hikâye, klasik bir Doğu mitolojik figürü olan Şehrâzâd'ın varlığı ile başlamaktadır. El-Hakîm, Şehrâzâd'ı "...beni alıp geçmişin efsanelerine bıraktı..." diyerek tanımlar ve onu hayal gücünün merkezine yerleştirir (el-Hakîm, 1948, s. 34). Bu anlatım, Şehrâzâd'ın el-Hakîm'in zihninde ne kadar derin bir etki bıraktığını gösterir. Yazara göre, Şehrâzâd, zalim kral Şehrîyâr'ın hayatını değiştirerek, "kısır bir vadiyi bereketli bir vaha"ya dönüştürmüştür. Bu ifade, Şehrâzâd'ın hem bir kurtarıcı hem de bir dönüştürücü olarak algılandığına işaret etmektedir.

Hikâyede Şehrâzâd'ın etkisi, Batı'nın modern dönemine ait bir figür olan Hitler'in anlatıya dâhil edilmesiyle genişletilir. el-Hakîm, Hitler'i, Şehrîyâr'ın zalim karakterine benzeterek tarihsel bir karşılaştırma yapar. Şehrîyâr'ın masum genç kızları öldürmesi gibi, Hitler de savaşın kızılaşmasıyla dünya çapında kan dökmüştür. Bu bağlantı, Doğu mitolojisiyle modern Batı tarihinin birleştirilmesine olanak tanır. Hikâyenin bir başka dikkat çekici unsuru, Şehrâzâd'ın zamanlar arası bir figür olarak resmedilmesidir. El-Hakîm, Şehrâzâd'ı Hitler ile konuşturan bir diyalog sahnesi yaratır. Hitler, Şehrâzâd'a "Sen kimsin?" diye sorar. Şehrâzâd ise kendisini tanıtarak "Ben Şehrâzâd'ım... Doğu'dan geldim" der. Bu sahne, Şehrâzâd'ın tarihsel ve coğrafi zamanlar arasında bağlantı kurabilen bir figür olduğunu vurgular. Şehrâzâd, "Ben ne demokrasi ne de faşizm ile ilgiliyim, çünkü bunlar benim zamanımın kavramları değildir" diyerek kendisini mitolojik bir bakış açısıyla konumlandırır (Zayğamî, 2021, s. 67). Buna rağmen Hitler'e ulaşma ve onun bakış açısını değiştirme amacı taşır. Tevfik el-Hakîm'in "*Hamari ve Hitler*" adlı eseri, Doğu ve Batı'ya ait özelliklerin birleştirilerek edebi bir harman oluşturulmasının çarpıcı bir örneğidir. Şehrâzâd ve Hitler gibi birbirinden tamamen farklı dünya ve kültürlerle ait figürlerin bir araya getirilmesi, el-Hakîm'in hayal gücünün ve edebi becerisinin bir göstergesidir. Bu eser, mitolojinin ve tarihin birbirine dokunarak yeni anlamlar yaratabileceği bir dünyayı gözler önüne sermektedir.

4.5. el-İntişâr el-Hâlid Hikayesi

Tevfik el-Hakim'in *el-İntişâr el-Hâlid* isimli hikâyesi, Batı ve Doğu mitolojilerinin bir araya getirildiği çarpıcı bir anlatı olarak dikkat çekmektedir. Bu hikâyede el-Hakim, eski bir Norveç mitolojisinden ilham alarak, toplumsal direnişi ve bireylerin özgürlüğe olan arzusunu öne çıkarmaktadır. Mitolojik unsurlar, yazarın tematik derinlik yaratma ve soyut fikirleri somut görüntülerle ifade etme yeteneğini gözler önüne serer. Hikâye, çok yönlü bir mitolojik öge olan İskandinav mitolojisindeki Âsır tanrısı Thor'un macerası üzerine kurgulanmış. Bu mitolojide Thor, gök

gürültüsü ve şimşeklerle sembolize edilen, köklü bir gücün temsili olarak karşımıza çıkar. Ancak hikâyede önemli bir dönüm noktalarından biri, Thor'un sınırsız gücünü simgeleyen ırgatının (gümüş çekiç) kaybolması ve bu çekiğin düşmanı dev Thrym tarafından çalınmasıyla başlar. Thor, bu kaybı telafi etmek ve çekici geri almak için dev Thrym ile yüzleşir. Ancak burada fiziksel gücün ötesine geçen strateji, devrin açıklığı ve zekâsının bir sembolü haline gelir. Bu mitolojide yer alan hikâye, güzellik ve sevgi tanrıçası Freyja'yı merkeze alır. Thrym, Freyja'yı kendisine getirmezlerse çekici iade etmeyeceğini söyler. Thor, devasa kuvvetine rağmen, bu meseleyi zekâsı ve hileyle çözmek zorunda kalır. Loki'nin yardımıyla Thor, Freyja kılığına bürünerek Thrym'in yanına gider. Loki, gelenek ve adayı gereği, dev Thrym'in Freyja'ya (Thor kılığındaki) bir hediye sunmasını önerir. Bu hediye gümüş çekiçtir. Hediye kabul edilir edilmez Thor gerçek kimliğini açığa çıkarır ve çekiçi dev Thrym'i yok etmek için kullanır (Zayğamî, 2021, s. 77). El-Hakim, Batı mitolojisinden esinlenmekle kalmaz; Doğu mitolojisine de atıfta bulunarak kültürel bir döngü yaratır. Doğu mitolojisi, manevi direniş ve adalet anlayışının sembollerini sunar. Bu hikâyede, Doğu mitolojisinin etkisi, toplumun zorluklara karşı direnme azmini ve bireylerin özgürlük arayışını destekleyen manevi bir temel olarak ortaya çıkar. Bu çatışma, sadece fiziksel bir mücadeleyi değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi bir savaşı da yansıtmaktadır. Tevfik el-Hakim bu mitolojik hikâyeyi yeniden yorumlayarak, bireylerin adalet ve özgürlük arayışını vurgular. Mitolojinin sembolik dilinin kullanılmasıyla toplumun haksızlıklara karşı mücadelesinin gerekliliğini ortaya koyar. Hikâye boyunca mitoloji, bir yandan soyut fikirlerin somut bir dışavurumu olarak sunulurken, diğer yandan toplumsal eleştiri ve direniş unsurlarına bağlı olarak geliştirilir. Yazar, mitolojik hikâyeyi toplumun ahlaki ve manevi gücünü temsil eden bir metafor olarak kullanır. Tevfik el-Hakim'in mitolojik unsurlara olan ilgisi, onun sanat anlayışının temel bir bileşenidir. El-Hakim, *el-İntişâr el-Hâlid*'de mitolojiyi iki temel işlevle kullanmıştır. Birincisi, sanatçının soyut ve metafizik ilgilerini ifade etmesini sağlayan bir kanal işlevi görmesidir. Mitoloji, fantastik özellikleriyle okuyucuyu olağanüstü bir dünyaya taşır. İkincisi ise, mitolojinin sembolik dili sayesinde soyut kavramları okuyucuya somut ve etkileyici bir şekilde aktarabilmesidir. El-Hakim'in eserlerindeki mitolojik unsurlar, sanatçının tematik başarısına katkı sağlayarak, okuyucuyu düşünsel bir yolculuğa çıkarır.

4.6. 'Usfûr min eş-Şark Romanı

Tevfik el-Hakim'in *Usfûr min eş-Şark* adlı romanı, Doğu ve Batı kültürlerinin karşılaştırılmasında dikkate değer bir eser olarak öne

çıkılmaktadır. Roman, sadece toplumsal veya kültürel farklılıkları ele almakla kalmaz, aynı zamanda mitolojik anlatımları ustalıkla kullanarak bu farkları derinleştirir. Hint, Doğu ve Batı mitolojilerinden unsurlar, romanın ana karakteri ve yaşadığı içsel çatışmaları açıklamak için önemli bir metaforik araç olarak öne çıkar (Çelenlioğlu, 2022, s. 4284). Tevfik el-Hakîm, romanında Hint mitolojisine ait Mahadeva efsanesini kullanarak, Batı ve Doğu kadınlarının farklılıklarını sorgular. Hint tanrısı Mahadeva'nın efsanesinde, tanrının dünyaya bir insan suretinde inerek sıradan bir insan gibi yaşadığı anlatılır. Mahadeva, bir tapınak dansçısı ile karşılaşır ve onun saflığı, adanmışlığı ve sevgisi ile derinden etkilenir. Dansçı kadın, Mahadeva'nın kim olduğunu bilmeden ona kalpten bir bağlılık gösterir ve sevgisini fedakarlıkla kanıtlar. Mahadeva'nın ölümü sonrası kadının kendisini ateşe atarak sevgisine sadakat göstermesi, aşkın ve fedakarlığın en üst düzeyini temsil eder.

El-Hakîm, bu efsaneyi, romanın ana karakterinin Batılı bir kadın olan Sûzî ile yaşadığı aşk deneyimini karşılaştırmak için kullanır (Alptekin, 2004, s. 64). Mahadeva'nın dansçı kadında bulduğu saf ve fedakâr sevgiyi, kahramanımız Sûzî'de bulamaz. Sûzî'nin sevgisinde samimiyet ve bağlılık eksiktir; aksine, bu ilişki yüzeysellik ve duygusal uzaklıkla doludur. Böylece, Hint mitolojisindeki idealize edilmiş fedakârlık kavramı, Batı kadınının bireysellik ve duygusal soğuklukla tanımlanmış modern kimliğiyle tezat oluşturur. El-Hakîm'in romanında mitolojik unsurların bir diğer dikkat çekici boyutu, Doğu ve Batı arasındaki değer farklılıklarının yansıtılmasıdır. Hint mitolojisinin fedakârlık ve adanmışlık üzerine kurulu hikayeleri, Doğu'nun kolektivist değerlerini temsil eder. Buna karşın, Batılı bireysellik ve pragmatizm, romanın ana karakterinin Sûzî üzerinden Batı kadınına eleştirisinde öne çıkar. Sûzî, Batı kadınına temsil ederken, sevginin fedakarlıktan ziyade haz ve bireysel tatmin çerçevesinde yaşandığını göstermektedir.

El-Hakîm, Hint mitolojisinin Mahadeva efsanesi üzerinden Batı ve Doğu romantik ilişkilerine dair idealleri karşılaştırırken, okuyucuyu daha derin bir sorgulamaya davet eder. Dansçı kadının saflığı ve bağlılığı, Doğu'nun aşk anlayışındaki manevi boyutları ön plana çıkarırken, Batı'nın aşk anlayışının bu tür bir derinliği taşımadığı vurgulanır. Yazar, bu mitolojik paralelliği, Batı'nın "dışsal" ve Doğu'nun "içsel" yaşam anlayışlarının bir simgesi olarak kullanır. El-Hakîm'in Hint mitolojisine bu şekilde göndermeler yapması, sadece Doğu ve Batı karşıtlığına indirgenemez. Aynı zamanda, insan doğasındaki sevgi, fedakârlık ve bağlılık gibi evrensel değerleri sorgular. Mahadeva efsanesinde olduğu gibi, sevgi her kültürde saf

bir bağıllıkla anlam kazanır; ancak bu bağıllık, bireyin kültürel bağlamına göre farklı şekillerde yorumlanabilir. *Usfûr min eş-Şark*, el-Hakîm'in Doğu ve Batı değerleri arasındaki farkları anlamak için mitolojik bir köprü kurduğu bir romandır. Hint mitolojisindeki Mahadeva efsanesi, Doğu'nun manevi ve fedakârlığa dayalı yaşam anlayışını simgelerken, Batı'nın bireyselci ve yüzeysel ilişkiler anlayışına karşı bir eleştiri aracı olarak işlev görür. El-Hakîm, bu mitolojik hikâyeyi ustalıkla kullanarak hem Doğu ile Batı'yı karşılaştırır hem de aşkın evrensel anlamını sorgular. Bu bağlamda, roman sadece bir hikâye değil, aynı zamanda kültürel değerlerin ve insan doğasının derinlemesine bir analizidir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tevfik el-Hakîm'in edebî anlayışı, Doğu ve Batı düşünce sistemlerini bütünleştiren özgün bir sentez niteliği taşımaktadır. Elde edilen bulgular, yazarın mitolojik unsurları yüzeysel birer motif olarak değil, insanın varoluşunu, ahlaki değerlerini ve toplumsal yapıyı sorgulayan derin bir düşünsel yapı içerisinde ele aldığını göstermektedir. Bu yaklaşım, el-Hakîm'in mitolojiyi tarihsel bir miras olmaktan çıkarıp, çağdaş insanın anlam arayışına yönelik dinamik bir anlatı unsuru hâline getirdiğini ortaya koymaktadır. Mitolojik göndermelerin farklı kültürlerle ait olmasına rağmen, el-Hakîm'in bu unsurları İslamî düşünceyle ve Arap kültürel geleneğiyle bütünleştirdiği görülmektedir. Bu durum, onun eserlerinde kültürel aidiyetin korunurken evrensel bir bakış açısının da benimsendiğini göstermektedir. Böylece el-Hakîm, Arap edebiyatında modernleşme sürecini yerel değerlere yabancılaşmadan, fakat evrensel bir düşünsel çerçeve içinde yorumlamayı başarmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, el-Hakîm'in mitolojik söylemi kültürel kimliğin yeniden inşasında işlevsel bir araç olarak kullandığını da ortaya koymaktadır.

Mitoloji, Tevfik el-Hakîm'in edebî dilinde geçmişle bugün arasında bir köprü kurar; bireyin ve toplumun varoluşsal sorgulamasına düşünsel bir zemin hazırlar. Bu yönüyle el-Hakîm, mitolojiyi yalnızca edebî bir kaynak değil, aynı zamanda insanlığın ortak hafızasını ve anlam üretim sürecini besleyen bir semboller sistemi olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla Tevfik el-Hakîm'in eserleri Doğu ile Batı arasında kurulan kültürel bir diyalogun edebî yansımasıdır. Onun mitolojiye dayalı anlatı evreni, Arap edebiyatına felsefi, estetik ve kültürel bir derinlik kazandırmış; modern dönemde edebiyatın düşünsel boyutunu genişletmiştir. Böylece el-Hakîm, yalnızca kendi döneminin edebî yenilikçileri arasında değil, aynı zamanda kültürler arası anlam inşasının öncülerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

6. SUMMARY

This study examines the use of mythological elements in the works of Tawfiq al-Hakim—one of the pioneers of the modernization movement in Arabic literature—through a comparative approach along the East-West axis. Al-Hakim's literary world is not only a personal narrative universe but also a space for intercultural dialogue. In his works, figures from Greek mythology, symbols of Ancient Egypt, traces of Mesopotamian epics, and narratives from Christianity are intricately woven together with Islamic motifs and the Arab storytelling tradition. This synthesis does not occur only at a formal level; it also creates a multi-layered structure at intellectual, philosophical, and ideological levels. Among the various mythologies, al-Hakim's engagement with Greek mythology is particularly noteworthy. The figure of Prometheus, for instance, becomes a symbol of freedom and intellectual resistance through his rebellion against the gods and the suffering he endures in the pursuit of knowledge. The myth of Oedipus is reinterpreted to explore the tension between fate and free will. However, these figures are not portrayed in their original Western philosophical context; instead, they are reimagined within an Eastern intuition, an Islamic understanding of destiny, and a moral framework. At this point, al-Hakim does not simply transfer mythological elements as they are; he reshapes them in line with the Arab-Islamic thought system, creating a unique map of meanings.

Ancient Egyptian mythology also holds a significant place in al-Hakim's intellectual world. The myths of Isis and Osiris, in particular, symbolize both individual purification and social justice through the themes of death, rebirth, and cosmic order. al-Hakim aligns these mythological figures with Egypt's indigenous identity, aiming to awaken national consciousness. Elements from Mesopotamian mythology, though more implicit, also find a place in al-Hakim's heroic characters through the themes of immortality, friendship, power, and quest. Certain symbols from Christian mythology are also reflected in al-Hakim's character universe. Notably, the representation of Jesus as a figure of sacrifice, mercy, and love is allegorically felt in some of his works. However, this mythological framework serves not as a dogmatic transmission but as a universal emphasis on human values. The author interrogates the shared ethical values of East and West through these figures. Islamic narratives, on the other hand, function not only as religious motifs in al-Hakim's literary universe but also as instruments of wisdom, metaphysical reflection, and internal exploration. Figures such as Prophet Joseph's patience, Prophet Moses's struggle for justice, Dhu al-Qarnayn's transcendent justice, and Prophet Solomon's

knowledge-based governance are represented either directly or indirectly in al-Hakim's works.

These narratives are constructed not only symbolically but also as ethical propositions. This intercultural approach renders al-Hakim's literary works more than just fictional creations—they become platforms for intellectual debate. For him, mythology is not a tale from the past but an ancient source of wisdom through which humanity seeks answers to existential questions. In this context, mythology in al-Hakim's texts serves as a tool to reconstruct historical memory, question cultural identity, and express moral values at a universal level. His multilayered approach offers a new synthesis in both the evolution of Arabic literature and its relationship with world literature. The intuitive narrative tradition of the East and the rational philosophical heritage of the West converge in al-Hakim's works not as conflicting elements but as complementary ones. In this sense, the author regards literature not merely as an aesthetic field but also as a platform for intercultural peace and understanding. Thus, in Tawfiq al-Hakim's works, mythology becomes a multidimensional dialogue between past and present, East and West, the sacred and the human, and the individual and society. The diversity of mythological structures he employs and their integration with Islamic thought form a new narrative language in Arabic literature. By uniting the mythological heritages of East and West, al-Hakim becomes a representative of cultural pluralism and intellectual richness in modern Arabic literature.

7. KAYNAKLAR

- Alptekin, H. (2004). *Modern Mısır edebiyatçısı Tefik el-Hakim ve 'usfurun mine's-sark adlı eserinin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aydin, S. (2024). Arap tiyatrosunda antik bir Yunan miti: Kral Oedipus ve uğradığı değişimler (Tefik el-Hakim ve Ali Ahmed Bâkesir Örneği). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (36), 164-185.
- Ayyıldız, E., ve Goodman, L. E. (2018). Arap edebiyatındaki Yunan etkisi. *Nüsha*, 18(47), 15-44.
- Cennet Coşkun, B. (2023). Oedipus trajedisinin kadın yüzü: Iocasta. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 0(37), 53-62. <https://doi.org/10.26650/jtcd.1366155>
- Cevâd, A. (1968). *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arabi kable'l-İslâm*. Beyrut: Dar'us Saki.
- Çelenlioğlu, A. (2022). Tefik El-Hakim'in yevmiyyât Nâib Fi'l Eryâf romanıyla Mısır kırsalında suç ve hukuka bakış. *International Social Sciences Studies Journal*, 8(105), 4283-4290.
- Çelenlioğlu, A. (2023). Er-ribâtu'l-Mukaddes romanı ışığında Tefik El-Hakim'in

- kadına bakışı. *The Journal of Academic Social Science*, (e-ISSN:2587-1587) 8(105), 4283-4290.
- Demir, Y. M. (2021). Tevfik el-Hakîm'in Yevmiyyâtü Nâ'ib fi'l-Eryâf adlı eserinin Türkçe ve İngilizce çevirilerinin eşdeğerlik bağlamında değerlendirilmesi. *Turkish Studies - Language*, 11(147), 108-117.
- Doğan, A. (2023). Tevfik El-Hakîm'in mitolojik unsurlar taşıyan tiyatroları. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7(23), 99-114.
- Doğru, İ., ve Aly, E. A. A. (2022). Musteviyâtü't-ta'bîrî'l-luğavî ve tefşîhu'l-âmiyye fî meşrahiyyeti'l-hurûci mine'l-cenne li-Tevfik el-Hakîm. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (31), 1129-1161.
- el-Hakîm, T. (1933). *Ehlü'l-kehf*. Mısır: Dâru Misr li't-Tibâ'a.
- el-Hakîm, T. (1942). *Bicmâliyûn*. Mısır: Dâru Misr li't-Tibâ'a.
- el-Hakîm, T. (1948). *Süleymân el-Hakîm*. Mısır: Dâru Misr li't-Tibâ'a.
- el-Hakîm, T. (1949). *el-Melik Üdîb*. Mısır: Dâru Misr li't-Tibâ'a.
- el-Hakîm, T. (1955). *Îzîs*. Mısır: Dâru Misr li't-Tibâ'a.
- el-Hût, M.S. (1955). *Fî Tarîki'l-Mitûlûcyâ 'inde'l-'Arab*. Beyrut: Dar'ul Kutub.
- Ergül, A. (1995). *Çağdaş Mısır tiyatrosu'nda Tefîku'l-Hakîm ve üç entelektüel tiyatrosu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Hacımuftuoğlu, E. (2018). Prometheus'den Halife'ye... Doğu ve Batı'nın insan tasavvurları. *Bilimname*, 2018(35), 505-534.
- Haşimi, Rabbîha. (2016). *El-Üstûra fî Edeb Tefîk el-Hakîm*. Yüksek Lisans Tezi, Abu Bekr Belkaid Üniversitesi, Tlemcen.
- İbn Manzûr, C. E. b. M. (2003). *Lisânu'l-'Arab*. b.y: Dâru Sâdır.
- Keskin, A. E. (2018). Tefîk El-Hakîm'in Mitolojik Tiyatroları: Picmâliyûn ve El-Melik Üdîb / Mythological Theaters of Tefîk El-Hakîm: Picmâliyûn and El-Melik Üdîb. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/47 29-53.
- Murtâd, A. (1989). *Mitûlûcyâ 'inde'l-'Arab*. Cezayir: el-Mu'essesetu'l -Vataniyye li'l-Funûn.
- Polat, İ. E., Dağbaşı, G., ve Özcan, M. (2024). Tefîk El-Hakîm'in "kara bir gece" isimli öyküsünün tahlili. *Turkish Studies- Language*, 19(Ö1), 257-267.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya mitolojisi: Büyük destan ve mitolojiler antolojisi*, (Çev: K. Akten, E. Cengiz, A. U. Cüce, K. Emiroğlu, T. Kenanoğlu, T. Kocayigit, E. Kuzhan & B. Odabaşı). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Tolan, M. B. (2022). Arap tiyatrosundan karşılaştırmalı iki Şehrâzâd. *Bilimname* (48), 237-265. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1124598>
- Usta, İ. (2015). *İslam öncesi Arap mitolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yeşil, S. (2020). Türk ve Arap mitolojisinin ortak ve özgün figürleri [Common and Original Elements of Turkish and Arabian Mythology]. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 11/24, 368-392. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.693513>
- Zayğamî, Cemîle. (2021). *el-Bu'd el-Ustûrî fî Masrahiyyet Bicamalyûn li-Tefîk el-Hakîm*. Doktora Tezi, Université Kasdi Merbah Ouargla, Vargla.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerimin bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.